

Посилання:

Мелько Л.Ф. Етнографічні дослідження М.М. Миклухо-Маклая у контексті сучасного виміру // М.М. Миклухо-Маклай – вчений, мандрівник, гуманіст: Науковий збірник «Велика Волинь»: Праці Житомирського науково-краєзнавчого товариства дослідників Волині. – Вип. 46. – Ж.: Волинь, 2011. – С. 134–139.

Мелько Людмила Федорівна

канд. педагогічних наук, доцент кафедри міжнародної інформації

Університету економіки та права “КРОК” м.Києва

ЕТНОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ М.М.МИКЛУХО-МАКЛАЯ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОГО ВИМІРУ

Життя і діяльність М.М. Миклухо-Маклая – видатного дослідника, етнографа, антрополога, мандрівника на сьогодні розглянута науковою громадськістю чи не під мікроскопом. Численні публікації, документи, бібліографічні дані свідчать про надзвичайний талант, сильну вдачу, здоровий глузд і слугують прикладом служіння науці.

Крім захоплення морською фауною, яке він проніс через усе життя, залишивши серйозні наукові напрацювання, здійсненні в природному середовищі, М.Миклухо-Маклая цікавили проблеми походження людини. В середині ХІХ ст. думки щодо рівності рас, єдиного походження були настільки неоднозначними, що викликали бурхливі суперечки навіть у середовищі науковців.

Академік Карл Бер – один із патріархів російської науки, порадив зробити дослідження первіснообщинних народів у природному оточенні. Думки щодо спорідненого походження індонезійців і стародавніх мешканців Європи висував відомий біолог Томас Гекслі, з яким Миклухо-Маклай зустрівся в Лондоні на початку експедиції. Окрім цього величезне враження на мандрівника справила праця німецького вченого Отто Фінша «Нова Гвінея», видана у Бремені, де автор

систематизував чужі нароби щодо далекої країни в Океанії [3, с.388; 6, с.531-532].

Так з 1871 по 1883 рік, протягом 12 років, з перервами, як правило із-за хвороб, відбувались дослідження народів Океанії, в небезпечних, повних пригод умовах, що зробило М.Миклухо-Маклая чи не найпопулярнішим мандрівником світу.

Ми зупинимось на етнографічних дослідженнях вченого. Хронологія етнографічних та антропологічних досліджень представлена в табл. [3,6,7,8].

Таблиця

Етнографічні та антропологічні дослідження М.М.Миклухо-Маклая

Маршрути подорожей	Дата	Наукові здобутки
Нова Гвінея (північно-східне узбережжя: берег затоки Астролябія – Берег Маклая)	20 вересня 1871– грудень 1872	Вивчення способу життя, традицій, звичаїв папуасів (берегової та гірської частини острова), антропологічні виміри
Філіпіни, Лімайські гори	Березень 1873	Ознайомлення зі способом життя «негритосів» (ісп.- «маленькі люди»), антропологічні виміри
Нова Гвінея (південно-західне узбережжя: берег Папуа-Ковіай)	Грудень 1873	Відкриття нового племені папуасів ваау-сірау, ознайомлення зі способом життя, антропологічні виміри
Малаккський півострів (півострів Малакка)	Осінь 1874, липень-жовтень 1875	Вивчення способу життя, традицій, звичаїв «людей лісу» - «оран-утанів», «оран-семангів», «оран-сакаїв»; антропологічні виміри
Західна Мікронезія та північна Меланезія: Каролінські о-ви (о-ви Палау, Вуап (Яп), арх.Адміралтейства	1876	Ознайомлення зі способом життя, культурологічними особливостями племен Мікронезії та Меланезії; антропологічні виміри
Нова Гвінея (північно-східне узбережжя: берег затоки Астролябія – Берег Маклая)	27 червня 1876 – 10 листопада 1877	Досконале вивчення ведення господарства, традицій, звичаїв, мистецтва папуасів; удосконалення словника

Меланезія: Нова Каледонія, о-ви Ліфу, арх.Адміралтейства, арх. Нініго і Луб, о.Андра, Соломонові острови, арх. Луїзіади, Нова Гвінея (південне узбережжя), о-ви Торресової протоки	1879-1880	Встановлення зв'язків і відмінностей між різними етносами; прослідковування переходів від полінезійського до папуаського антропологічних типів; складання словників місцевих мов; вивчення племен канібалів; широкі антропометричні дослідження
Нова Гвінея (північно-східне узбережжя: берег затоки Астролябія – Берег Маклая)	16-17 березня 1883	Закріплення дружніх стосунків; допомога папуасам у розвитку господарства: дарунки саджанців плодкових дерев, насіння гарбуз, кавового та цитрусових дерев, манго, нових видів хлібного дерева; стада домашніх тварин (кози, корови, бичок зебу)

Наукова спадщина М.М.Миклухо-Маклая вражаюча. Аналізуючи бібліографічні джерела, зробимо певні висновки.

Найбільше уваги вчений приділяв вивченню папуасів Нової Гвінеї. В статті «Чому я обрав Нову Гвінею?» М.Миклухо-Маклай відмічав, що «на цьому мало вивченому острові первіснообщинні люди менше всього перебувають під впливом цивілізації і це відкриває виключні можливості для антропологічних та етнографічних досліджень» [6, с.532].

Найбільш детально мандрівник вивчав племена північно-східного узбережжя острова, яке він відвідував три рази, перебуваючи тут у цілому більше 2,5 років. Він детально ознайомився зі способом життя, побутом, традиціями та звичаями папуасів, їхнім мистецтвом; вивчив мову, підготувавши словник місцевих говорів; зробив широкі антропометричні спостереження (заміри черепів, волосся, зросту, вивчення мозку померлих людей тощо); зібрав численні колекції, а також унікальні дані про папуаські танці, побутові пантоміми, свята. У свою чергу, вчений допомагав розводити на острові овочі, фрукти, плодіві дерева, олійні культури, лікував населення, передаючи свої знання і досвід. Він добився заборони воєн між окремими групами племен, відмічав, що «мій вплив

на туземців виявився таким сильним, що мені вдалося повністю припинити постійні міжусобні війни» [8]. Намагався створити із поселень Берега Маклая офіційний Папуаський союз.

Ознайомившись з племенами іншої частини Нової Гвінеї (південно-західної та південної) він прийшов до висновку, що папуаси – єдиний народ, одного антропологічного типу.

Предмет наукових досліджень М. Миклухо-Маклая також був спрямований на вивчення низькорослих темношкірих племен Філіппін («негритосів» - ісп. «маленьких людей»), які проживали в гористій та лісистій частині островів, та племен Молуккського півострова – «людей лісу» («оран-утанів», «оран-семангів», «оран-сакаїв»). Всі вони не мали постійного помешкання, були низькорослими і пристосувались жити в глухих лісах, займаючись мисливством і збиральництвом. Вчений познайомився з їхніми антропологічними характеристиками, способом життя, віруваннями, зібрав зразки отруйних ядів, якими лісові мешканці намазували свої стріли.

Вчений зробив відкриття, що їхні звичаї, мова, інші ознаки вказують на спорідненість з папуасами.

Наступний напрям етнографічних та антропологічних досліджень Миклухо-Маклая був спрямований на вивчення народів інших частин Океанії: західної Мікронезія та північної Меланезії. Вчений побував у самому серці Океанії. Він зробив широкі антропологічні характеристики населення, намагався встановити зв'язки і відмінності між різними етносами, дослідив особливості багатьох традицій та звичаїв (вивчав суспільну та побутову житлову архітектуру, познайомився з місцевим грошима у вигляді грубо обтесаних каменів, описав величезні барабани зі стволів дерев – «баруми», коштував місцеву кухню, наприклад, суп із диких голубів та багато ін.).

Вчений постійно вів щоденник, зробив величезну кількість малюнків, зібрав унікальні колекції. Він залишив безцінну спадщину наукових праць, серед яких «Антропологічні нотатки про папуасів Берега Маклая в Новій Гвінеї».

Аналіз наукових напрацювань М.М. Маклая, здійснених під час численних мандрівок, свідчить про їх глибину, змістовність, різносторонність, що може використовуватись при вивченні народів Океанії у сучасному контексті.

Більш детально зупинимось на етнографо-культурологічних характеристиках папуасів Папуа-Нової Гвінеї.

Слово «папуас» походить від індонезійського «папуа – «курчавий». Папуаси – це група народів, які проживають в Папуа-Новій Гвінеї, складаючи основну частину населення, а також в північно-західній Меланезії та Індонезії.

В літературі М. Миклухо-Маклай прочитав повідомлення прихильників теорії «нижчих рас» про те, що волосся у папуасів росте не по всій голові, а пучками. У результаті ретельних спостережень вчений спростував цю думку, зазначаючи, що «у папуасів ні у якому віці особливого пучко утворюючого угруповання волосся не існує» [8].

На сьогодні нараховується декілька сотень папуаських народів чисельністю від сотень тисяч до десятків осіб. Найбільш крупні з них – це: енга (220 тис.), асма (75 тис.), марінд-анім (14 тис.), також чімбу, медла, камано та ін. Загальна чисельність біля 5 млн. осіб, відносяться до великої австралоїдної раси. Розмовляють мовами, що входять до 12 сімей. Загальна кількість папуаських мов складає більше 700 [1, с.413; 4, с.410].

М. Миклухо-Маклаєм висунута «Теорія лінгвістичної безперервності». Суть її полягає в тому, що мови, які не мають писемності і походять від однієї загальної, стають не зрозумілими для жителів сусідньої місцевості вже протягом життя 2-3 поколінь [1, с.414].

Більшість місцевих мов не мають писемності. Хоча якимось в районі гірського селища Миклухо-Маклай знайшов вирізані на дереві знаки і вирішив, що це зародки писемності, примітивної піктографії. Вчений зазначав, що таким чином людина «хотіла виразити свою думку, зобразити будь-який факт», «фігури не слугують вже простим орнаментом, а мають абстрактне значення [10].

На сьогодні міжнаціональною мовою спілкування є «ток-пісін», який виник із англійських слів та меланезійської граматики. Це єдина мова, яка є

консолідуєчим фактором для всього населення країни, і уряд робить все можливе для її розповсюдження.

У господарсько-культурному відношенні папуаси відносяться до типу ручних землеробів тропічного поясу. Вирощують в основному плодово-клубневі культури (кокосова пальма, банани, таро, ямс, батат, хлібне дерево). Важливу роль грає свинарство, а в прибережних районах – рибальство. Деякі племена займаються мисливством та збиральництвом.

Розведення свиней – традиційна галузь, до якої папуаси ставляться з особливою шаную. М. Миклухо-Маклай описував випадок, коли жінка плакала за померлою свинею, яку вона вигодовувала груддю, що було досить розповсюдженим явищем [6, с.534].

Проблемою є те, що папуаські народи стоять на різних стадіях розвитку. Якщо одні працюють у містах і носять європейський одяг, то деякі племена у гірських віддалених районах перебувають на стадії кам'яного віку.

Більшість населення веде натуральне господарство. Живуть в селах, в середньому по 100-150 осіб. Іноді поселення складається з одного довгого будинку (до 200 м довжиною). Земля знаходиться у власності родових груп. Кожна сім'я має 5-6 земельних ділянок, на яких висаджені культури знаходяться в різних стадіях дозрівання, що дозволяє цілий рік мати врожай [4].

У кожному селищі була, а в деяких і залишається, своєрідна будова, що своєю зовнішністю відрізняється від інших, це – «гаус там баран» або чоловічий дім. Тут збираються чоловіки на раду, обмінюються новинами, прийняти важливі рішення [5].

До цього часу у сільській місцевості залишаються обряди ініціації. Серед них – багато небезпечних. Наприклад, хлопчик, щоб заслужити право вважатися чоловіком, має наодинці впіймати акулу [9].

Хоча на сьогодні в кожному селі існують християнські церкви, зберігаються традиційні вірування – культ предків, магія, тотемізм.

Мистецтво папуасів надзвичайно різноманітне і кожна етнографічна область має свої специфічні риси. Традиційними ремеслами є різьба по дереву, ритуальна

дерев'яна скульптура, орнаментальний живопис, кераміка, вироби із бамбуку, кокосу. Надзвичайно розвинена міфологія, музичний фольклор.

Значне місце займає ритуальна скульптура, що на Березі Маклая називалось телумами. Вона слугувала вмістилищем для черепа, а значить для душі померлої людини, у що вірили папуаси.

Важливу роль відіграє танцювальне ритуальне мистецтво. Розмальовані обличчя і тіло, прикраси із пір'я тропічних птахів та мушлі, традиційне вбрання складають неповторний країнознавчий образ цього народу [1,4].

М.М. Миклухо-Маклай відкрив для людства світ Океанії. Він виступав противником теорії нижчих рас, науково довів біологічну рівноцінність усіх рас та націй, стверджуючи, що расовий тип та мова, як папуасів так і інших народів Океанії, є результатом безперервного розвитку, в якому прослідковується взаємозв'язок з іншими антропологічними типами та мовами людства.

Вивчення життя і діяльності, наукових здобутків М.М.Миклухо-Маклая варто включати у програми і підручники з географії для середніх загальноосвітніх навчальних закладів (прикладом можуть бути підручники з географії для 6 та 7 класів під ред. В.Бойко та С.Міхелі, О.Скуратовича, Р.Коваленка, Л.Круглик та ін.) та країнознавчих дисциплін для студентів. Питання щодо життя та діяльності видатного вченого розглядаються в авторській програмі «Географія культури світу» для профільних класів (гриф Міністерства освіти і науки України) у розділі «Океанійський геокультурний регіон».

Життя та діяльність видатного мандрівника можуть бути яскравим прикладом служіння науці та людству для підростаючого покоління і молоді.

Список використаних джерел:

1. Большая энциклопедия народов. – М.: ОЛМА медиа Групп, 2007. – С.413-414.
2. Бутинов Н.А., Бутинова М.С. Образ Н.Н.Миклухо-Маклая в мифологии папуасов Новой Гвинеи //http://anthropology.ru/ru/texts/butinov/misl8_16.htm

3. Мирошникова В.В., Мирошников В.В. 100 знаменитых путешественников. – Харьков: Фолио, 2002. – 512 с.
4. Народы и религии мира: Энциклопедия / Гл.ред В.А.Тишков. – М.: Большая российская энциклопедия, 1998. – С.410-411.
5. Ростек Л., Вакуленко П. Микола Миклуха-Маклай – 150 років з дня народження. – Південна Австралія, Музей українського мистецтва в Аделаїді, 1996. – 46 с.
6. Сто великих путешественников / Автор-составитель И.А.Муромов. – М.: Вече, 2001. – 656 с.
7. <http://eisland.narod.ru/People/mikluxo.htm>
8. <http://rusmir.in.ua/nay/682-lyudi-russkoj-nauki-nikolaj-nikolaevich-mikluxo.html>
9. http://tv.akado.ru/programs/becoming_a_man_in_melanesia.html
10. <http://www.artprojekt.ru/library/arthistory2.2/st046.html>